

УДК 94(477)+94(438)

Руслана ДАВИДЮК

ПРОУРЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ЕМІГРАНТІВ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Охарактеризовано передумови появи українських проурядових політичних партій на території Волинського воєводства, ініційованих політемігрантами УНР у першій половині 20-х років XX ст. Проаналізовано їхні програмні засади, специфіку діяльності, показано залежність від польської влади, доведено незатребуваність угодовської ідеї серед місцевого населення регіону.

Ключові слова: українська політична еміграція, проурядова діяльність, політична партія, Волинське воєводство, Друга Річ Посполита.

Масову військово-політичну еміграцію, спричинену поразкою Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., у науковій літературі називають другою (модель чотирьох хвиль), першою (модель трьох хвиль) або міжвоєнною¹. Важливою проблемою емігрантів, що опинилися в різних країнах Європи, була адаптація до нових умов життя. Багато українських політичних емігрантів, які потрапили до Польщі, намагалися поселитися на території Волинського воєводства, де вони потрапляли в середовище переважно україномовного місцевого населення, до того ж православного за віросповіданням. Самореалізацію емігрантів полегшувала громадсько-політична активність, яка стала важливою складовою їхньої життєдіяльності. У непростих умовах польської дійсності частина емігрантів переходила на проурядові позиції.

Мета статті – проаналізувати появу, програмні засади та діяльність проурядових політичних партій першої половини 20-х років, утворених за участі емігрантів УНР.

Інституалізацію українських політичних сил, зокрема й у середовищі емігрантів, пришвидшили перші парламентські вибори 1922 р. у Польщі. Українці Східної Галичини вибори бойкотували передусім через невизначеність юридичного статусу цієї території (у березні 1923 р. Східна Галичина відійшла до Польщі за рішенням Ради послів країн Антанти). Винятком стала Партія хліборобів, яка отримала на цих виборах п'ять мандатів. Позиція хліборобів викликала осуд у регіоні, а члени УВО напередодні виборів убили одного з лідерів партії Сидора Твердохліба.

¹ Ясь О. Еміграція, її мотиви та види / О. Ясь // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.]. – Київ: Наукова думка, 2005. – Т. 3: Е–Й. – С. 32; Його ж. Еміграція [Електронний ресурс] / О. Ясь // *Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17837* (дата звернення: 01.11.16).*

На відміну від Східної Галичини, Західна Волинь відійшла до Польщі за умовами Ризького мирного договору 18 березня 1921 р., тому бойкот виборів тут не мав сенсу. Для координації зусиль українців напередодні виборів було створено Центральний виборчий комітет Холмщини, Підляшшя, Волині й Полісся. Представники національних меншин (українці, білоруси, росіяни, євреї, німці) ухвалили рішення про спільну участь у виборах, сформувавши 17 серпня 1922 р. на нараді у Варшаві Блок національних меншин (БНМ)². Українців Волині представляв директор учительської семінарії в Дермані, комісар освіти періоду УНР Михайло Черкавський³.

У межах передвиборчої кампанії кандидати БНМ, які йшли на вибори за № 16, організовували народні зібрання, віча, мітинги, поширювали друковані матеріали, зокрема відозву “Десять заповідей”⁴. У цей час частина емігрантів зайняла антипольську позицію. У звіті поліції за грудень 1921 р. наголошено: агітацію проти влади проводять окремі українські кооперативи та “Просвіти” за допомогою вчителів-українців і колишніх офіцерів української армії⁵.

Водночас провладний блок – список № 22 – на виборах підтримували, крім польських партій, представники українського, білоруського та російського населення. Серед інших на депутатство претендувати емігранти Йосип Мацюк, Володимир Оскілко, Михайло Душенко, Іван Гореміка-Крупчинський⁶. Те, що вони не мали значного впливу на населення, продемонструвала їхня поразка на виборах. Однак з ініціативи цієї групи з’явилися політичні партії, зорієнтовані на співпрацю з польською владою.

Під проурядовими гаслами на вибори йшла група “Українське народне єднання” (УНЄ) під проводом колишнього члена УЦР, секретаря Всеукраїнського військового генерального комітету Івана Гореміки-Крупчинського⁷. У минулому І. Гореміки-Крупчинського залишались окремі нез’ясовані моменти. Влітку 1917 р. прокурор Київського воєнно-окружного суду звинувачував його в дореволюційній співпраці з таємною поліцією⁸. Зауважмо, що саме в цей час Гореміка-Крупчинський підтримав виступ Українського полку ім. Павла Полуботка⁹, який завершився арештом частини полуботківців, основну масу яких у липні 1917 р. закинули на Румунський фронт. Імовірно, підтримка виступу полуботківців була одним із мотивів тогочасних звинувачень І. Гореміки-Крупчинського. 15 листопада

² Український Виборчий Комітет Холмщини і Підляшшя // Наше життя. – 1922. – 5 вересня; Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) / О. Зайцев // Український історичний журнал. – 1993. – №1(382). – С. 73.

³ Михайло Черкавський // Тризуб. – 1929. – 1 грудня.

⁴ Чого хоче список № 16 // Наше життя. – 1922. – Ч. 8.

⁵ Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 83. – Арк. 2.

⁶ *Papierzynska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 / Mirosława Papierzyńska-Turek. – Kraków: Wyd-wo Literackie, 1979. – S. 144–146; Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). – Ф. 86. – Оп. 4. – Спр. 24. – Арк. 3.*

⁷ Лист з Волині // Діло. – 1925. – 13 жовтня; Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції [марець 1917 – грудень 1919 р.] / В. Винниченко. – Київ: Книга Роду, 2008. – С. 144.

⁸ Скальський В. Події у Синяві 19 березня 1918 р. / В. Скальський // Український історичний збірник. – 2013. – Вип. 16. – С. 432.

⁹ Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині. – Суми: ФОП Наталуха А. С., 2010. – Т. 1 / [автор-упоряд. Г. М. Іванушенко]. – С. 248.

1917 р. Іван Максимович проголошував текст III Універсалу УЦР у Кам'янці-Подільському, на початку лютого 1918 р. організував Василівський Кіш Вільного козацтва, а навесні того ж року обійняв посаду тимчасового коменданта Києва. За часів Директорії УНР виконував обов'язки Таращанського повітового комісара. Після поразки революції він поселився на Волині, відкрив приватне бюро написання скарг, поринув у передвиборчу діяльність. Зрозуміло, що минулі інкримінації не додавали авторитету ні йому, ні його політичній силі. Певним успіхом УНС можна вважати підтримку її на виборах крем'янецькими кооператорами на чолі з наддніпрянцем, хорунжим Армії УНР Михайлом Панкевичем¹⁰.

Програму політичної групи, якою керував І. Горемика-Крупчинський, було ухвалено 25–26 вересня 1922 р. на конференції в Луцьку. Передвиборча риторика УНС відзначалася критикою БНМ, підтримкою ідеї польської державності, готовністю до співпраці з владою¹¹. Газета “Діло” відверто писала, що УНС організували поляки для розбиття українських голосів на парламентських виборах¹².

Польський список на виборах також підтримувала група, об'єднана навколо уродженця с. Городок Рівненського повіту Володимира Оскілка. Відомо, що він закінчив учительську семінарію у с. Дермань, брав участь у Першій світовій війні, був комісаром Тимчасового уряду у м. Тулі. Після повернення наприкінці 1917 р. в Україну, на початку наступного року він став рівненським повітовим комісаром. За доби Гетьманату спочатку очолював охорону залізниць Козятина, а в листопаді 1918 р. організував антигетьманське повстання на Волині. Командувач Північно-Західним фронтом, генерал-хорунжий армії УНР у період Директорії, В. Оскілко 29 квітня 1919 р. здійснив невдалу спробу державного перевороту проти С. Петлюри. Перебував у таборі Домб'є, згодом у Шипйорно. Повернувшись на Волинь, В. Оскілко опікувався колишніми побратимами. Серед його оточення були отамани Йосип Біденко, Йосип Мацюк, Ананій Волинець та інші¹³, які у передвиборчій боротьбі всіляко критикували БНМ, називаючи його “жидівською махінацією”¹⁴. Водночас поширювали листівки із закликами “не слухати ворогів села”, підтримувати “свою Селянську Українську Народню Партію”¹⁵. Газета “Діло” коментувала: “Польська влада підтримувала дії Оскілка і прихильних до нього емігрантів петлюрівців, котрі починають скупчуватися на Волині”¹⁶. Юридичне оформлення Української народної партії (соціалістів-самостійників), яку очолював В. Оскілко, відбулося 23 травня 1923 р. у м. Рівному¹⁷.

Перед виборами й надалі групи В. Оскілка й І. Горемики-Крупчинського докладали зусиль для отримання урядових позик і фінансової підтримки з боку польської влади¹⁸.

¹⁰ Держархів Волинської обл. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 120.

¹¹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 22. – Т. 1. – Арк. 327.

¹² 3 Волині // Діло. – 1922. – 3 жовтня.

¹³ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 19. – Арк. 31.

¹⁴ “Отаман” кандидує // Діло. – 1922. – 3 жовтня.

¹⁵ Держархів Рівненської обл. – Ф. 86. – Оп. 4. – Спр. 24. – Арк. 3.

¹⁶ 3 Волині // Діло. – 1923. – 31 травня.

¹⁷ Програм Української Народної Партії (с-с) // Дзвін. – 1924. – 4 жовтня.

¹⁸ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 17. – Арк. 318–319.

До В. Оскілка й очолюваної ним УНП (с-с) долучилося чимало політичних емігрантів, зокрема Йосип Біденко, Йосип Мацюк, Григорій Демидович, Олександр Палієнко, Ананій Волинець (секретар управи)¹⁹. Партія мала свій друкований орган – газету “Дзвін”, перше число якої вийшло друком у Рівному 22 квітня 1923 р.²⁰. У кращі часи видання мало 2 000 примірників накладу та близько 500 передплатників, хоча це не вберегло її від фінансових труднощів²¹.

На появу УНП (с-с) відреагував радянський уряд України. У довідці НКЗС УСРР для ЦК КП(б)У про українську еміграцію в Європі йшлося про те, що “Оскілко на Волині створив спеціальну народну партію, метою якої є пропаганда польсько-української унії, опублікував програму, яка включає в себе ці ідеї”²².

У партійних програмних документах було зазначено, що УНП (с-с) виступає за “боротьбу з більшовизмом, за автономію як етап до незалежності, у майбутньому за федерацію з Польщею”²³, регламентовано домагання “перебудови Річипосполитої Польської на федералістичних засадах”, аграрної реформи шляхом відшкодування, визнання права приватної власності²⁴.

На III партійній конференції, що відбувалась у Рівному 4 жовтня 1925 р., наголошували: “Польські політики відкинули засаду федералізму... і свою державу з многонціональним складом побудували не на засадах демократизму і пошанування прав територіальних меншостей (українців, білорусів і ін.), загарантованих міжнародними трактатами і конституцією 17 березня 1921 р. – а на засаді сильного над слабшим... III Конференція Української Народної Партії рішуче протестує проти упослідження нашої нації і трактування її як етнічної маси, ... домагається повних політичних прав для українського народу, замешкуючого як територіальна більшість на Східних Землях Польщі шляхом проголошення національно-територіальної автономії як переходового етапу до федеративного устрою Польщі”²⁵.

УНП (с-с) переймалася проблемами емігрантів, оприлюднювала їх на сторінках “Дзвону”, створила в Рівному Український громадянський комітет допомоги емігрантам, організувала збірки, забезпечувала юридичну підтримку (при управі партії працював юрисконсульт Віктор Одарченко)²⁶. “Оскілковці” постійно критикували послів Української парламентарної репрезентації (УПР), звинувачували тих у прихильності до більшовицьких ідей, вели боротьбу із “Просвітою”, водночас закликаючи українські сили до об’єднання²⁷. У матеріалах розслідування Рівнен-

¹⁹ Протокол II Конференції Української Народної партії (с-с) 23 листопада 1924 року // Дзвін. – 1924. – 29 листопада.

²⁰ Перед конгресом УНП // Дзвін. – 1925. – 24 квітня.

²¹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 25. – Арк. 10.

²² Українська політична еміграція 1919–1945. Документи і матеріали / [ред. кол.: Ю. Левенець, В. Смолій та ін.; упоряд.: В. Лозицький (керівник), О. Бажан, С. Власенко, А. Кентій]. – Київ: Парламентське вид-во, 2008. – С. 259.

²³ Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). – Ф. 277. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 3 зв.

²⁴ Програма Української Народної Партії (проект). Прийнятий управою УНП 18 червня 1925 р. // Дзвін. – 1925. – 23 червня.

²⁵ Постанови III передконгресової Конференції Української Народної Партії у м. Рівному в дню 4 жовтня 1925 року // Дзвін. – 1925. – 17 жовтня.

²⁶ Від Секретаріату Української Народної партії // Дзвін. – 1925. – 17 лютого.

²⁷ А. В. Де наше учительство? / А. В. // Дзвін. – 1925. – 26 січня.

ським окружним судом кримінальної справи проти прихильників Української соціалістичної радикальної партії (УСРП) Галини Журби (Гелена Домбровська) та її чоловіка Антона Нивинського подано інформацію, що неофіційним інформатором поліції був Володимир Оскілко²⁸. Газета “Діло” ще 1923 р. наголошувала, що група В. Оскілка “почала займатися доносами на місцевих українських діячів і на цілі організації”²⁹. Письменниця Галина Журба разом із чоловіком з січня 1923 р. проживала в Рівному, а в березні 1924 р. переїхала до Здолбунова. Антон Нивинський очолював здолбунівську “Просвіту”, належав до правління Споживчого банку³⁰. Г. Журба, маючи досвід роботи літератора (друкувалась у журналі “Українська хата”, офіційному друкованому органі УЦР – газеті “Нова Рада”, працювала пресовим референтом у МЗС УНР у Тарнові, перекладачем у секретаріаті, згодом – у Міністерстві польських справ³¹), розгорнула активну громадську діяльність, що призвело до її арешту 1 квітня 1925 р. Незабаром обвинувачених звільнили за недостатністю доказів; письменниця вийшла на волю з рівненської в’язниці 25 квітня 1925 р.³²

Описані суперечності шкодили й емігрантам, і загальноукраїнському рухові на території Польщі. Утім, вплив УНП (с-с) був обмеженим: крім бази (Рівненського та частково Здолбунівського повітів)³³, партія мала підтримку в Сарненському повіті тодішнього Поліського воєводства³⁴.

УНП (с-с), сподіваючись на реалізацію федералістських ідей, вітала травневий переворот Юзефа Пілсудського³⁵. Однак менше, ніж за місяць потому, 19 червня 1926 р., Володимира Оскілка було вбито, що призвело до згорання партійної діяльності. У звіті старости Рівненського повіту 18 вересня 1926 р. відзначено: “Після смерті Оскілка настав виразний розлам між найближчими співробітниками вбитого керівника – Романенком, Волинцем і Біденком. Волинець і Біденко фактично усунули від діяльності Романенка, який виконував функції заступника голови партії, а 12 липня 1926 р. у зв’язку з їхньою підтримкою з’явилася кандидатура на голову партії Віктора Одарченка”³⁶. Амбіції очолити УНП (с-с) мали також Дмитро Барченко й Олександр Ковалевський³⁷. Нагадаємо, що у квітні 1919 р. спільно із соціалістами-самостійниками переворот отамана В. Оскілка підтримали діячі Української народно-республіканської партії (УНРП), серед них емігранти –

²⁸ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 256. – Арк. 68–68 зв.

²⁹ З Волині. Зачинення “Просвіти” // Діло. – 1923. – 31 травня.

³⁰ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 256. – Арк. 116–118.

³¹ Там само. – Арк. 13–15.

³² Жив’юк А. “Я є українською патріоткою на оборонному рубежі”: нові документи про Галину Журбу / А. Жив’юк, Р. Давидюк // Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: до 125-ї річниці від дня народження письменниці: зб. наук. пр. / [редкол.: І. Руснак (голов. ред.), О. Баган, М. Васків та ін.]. – Вінниця: ТОВ фірма “Планер”, 2014. – Вип. 3. – С. 419–444.

³³ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 19. – Арк. 174.

³⁴ Государственный архив Брестской области. – Ф. 1. – Оп. 10. – Д. 1055. – Л. 32.

³⁵ Постанова Управи Української Народної Партії // Дзвін. – 1926. – 30 травня.

³⁶ Держархів Рівненської обл. – Ф. 30. – Оп. 18. – Спр. 1135. – Арк. 124.

³⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 524. – Арк. 7.

О. Ковалевський, Є. Архипенко, П. Пилипчук, К. Вротновський-Сивошпака³⁸, які згодом жили у Волинському воєводстві.

Унаслідок боротьби за керівництво в УНП (с-с) Дмитро Романенко та Дмитро Барченко вийшли з ЦК партії, відмовившись співпрацювати з Ананієм Волинцем і Йосипом Біденком³⁹. Польська поліція, зі свого боку, ретельно відстежувала згадану боротьбу, налагодивши спостереження за діями всіх соратників Оскілка. Повітовий комендант 29 липня 1926 р. писав, що з погляду державної безпеки “перебування Й. Біденка і А. Волинця на території Рівненського повіту як прикордонного є небажаним з огляду на їх вороже ставлення до Польщі”⁴⁰, а староста Рівненського повіту просив “видати розпорядження з метою виселення Волинця і Біденка до центральних воєводств”⁴¹, адже “політику згоди, яку провадив Оскілко щодо Польської держави, не поділяли ні Біденко, ні Волинець”⁴².

Утім, виселення не відбулося, тому що обидва емігранти демонстрували відхід від політичного життя. Крім боротьби за керівництво, наглядю поліції, УНП (с-с) також мала матеріальні проблемами, припинився і вихід друком “Дзвону”⁴³. Наслідком убивства очільника УНП (с-с) Володимира Оскілка та поглиблення боротьби за лідерство між його соратниками, що певною мірою нагадувало “отаманщину”, стало зникнення партії з політичної арени регіону. Проте окремі її активісти в наступному десятилітті продовжували проурядову діяльність.

Угодовська група, члени якої об’єдналися навколо згаданого вище Івана Гореміки-Крупчинського після невдалих для нього виборів 1922 р., активізувала своє функціонування за дещо зміненою назвою – “Партія української національної єдності” (ПУНЄ). Програму партії було ухвалено у два етапи: на конференції в Луцьку 25–26 вересня 1922 р. і на конференції у Володимирі 27–28 вересня 1925 р.⁴⁴. До ЦК ПУНЄ на володимирській конференції обрали емігрантів Івана Гореміку-Крупчинського, Петра Видибіду-Руденка, Павла Григоровича-Барського, Олександра Цинкаловського⁴⁵, а у квітні 1926 р. – Омеляна Козія⁴⁶. Зазначимо, що частина емігрантів, згуртованих у ПУНЄ, водночас симпатизувала гетьманській ідеології, підтримуючи контакти з Українським національним козачим товариством (УНАКОТО).

Серед головних завдань, визначених у програмі ПУНЄ, фігурували такі, як “оборона прав українського народу в Польщі, гарантованих конституцією; визнання приватної власності, аграрна реформа з відшкодуванням на користь безземельного і малоземельного селянства без різниці станів, віри і національності, охорона праці, свобода об’єднань і свобода страйків, охорона працюючої інтелігенції, засада впровадження присяжних судів і гмінного самоврядування; автокефалія православної

³⁸ Довідник з історії України. А–Я / [ред. І. Підкова, Р. Шуст]. – 2 вид., доопрац. і доп. – Київ: Генеза, 2001. – С. 926.

³⁹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 21. – Арк. 403.

⁴⁰ Там само. – Ф. 30. – Оп. 18. – Спр. 550. – Арк. 131 зв.

⁴¹ Там само. – Арк. 104.

⁴² Там само. – Арк. 107 зв.

⁴³ Держархів Івано-Франківської обл. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 524. – Арк. 7; Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 22. – Арк. 26.

⁴⁴ Статут (організаційний) Партії Українського Народнього Єднання // Досвітня зоря. – 1927. – 14 червня.

⁴⁵ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 20. – Арк. 38, 284.

⁴⁶ Там само. – Спр. 17. – Арк. 319.

церкви в Польщі”⁴⁷. Прикметним є вміщення в переліку завдань тези про те, що партія “формується на засадах спокою, згоди і співжиття народів”⁴⁸.

Друкований партійний орган, газету “Досвітня зоря”⁴⁹, було засновано 14 червня 1923 р. у Володимирі з ініціативи Івана Гореміки-Крупчинського та за підтримки Петра Табінського, Петра Видибіди-Руденка, Івана Волошина, Михайла Сполітака⁵⁰. Через фінансові проблеми, суперечності в керівництві газета виходила нерегулярно: 1923 р. – один раз на тиждень, 1924 р. – два рази на місяць, 1927 р. – три рази на місяць. Змінювалися відповідальні редактори видання: 1923 р. – М. Сполітак, І. Гореміка-Крупчинський, 1924 р. – І. Гореміка-Крупчинський, 1927 р. – Ф. Каліщук⁵¹. За редагування Феногена Каліщука газета виходила накладом 1 000 примірників⁵².

На появу володимирського видання гостро відреагувало львівське “Діло”: “У м. Володимирі почала виходити польська газета українською мовою “Досвітня зоря”. Серед співробітників є відомий зі своєї злочинної роботи під час виборів Іван Гореміка-Крупчинський. Обов’язком української інтелігенції є остерігати перед цією газетою наше селянство”⁵³. Розрахована на невибагливого читача, “Досвітня зоря” все ж іноді актуалізувала українські проблеми. На її сторінках І. Гореміка переймався тим, що урядовці Польщі вживають термін “русіни”, “русинський”, “руський”, і висловлював сподівання, що вони “не підуть шляхом “Бобринських” і “Чіхачових” – узнають виразний термін для нашого народу – термін “український”, якій визнає наука і історія”⁵⁴.

На сторінках газети писали про усвідомлення “буфера, який потрібен Польщі на Сході у разі можливого походу москвитів на «Привіслянський край». А таким буфером, такою фортецею на сході може бути тільки союз Польщі з самостійними – Україною і Білорусією”. Зауважували, що обмеження суспільного, релігійного, культурного розвитку українського та білоруського народів може назавжди “пхнути всі народи в обійми до віковичних їх ворогів (москвитів), щоб одностайно розпочати з ними кампанію проти Польщі”⁵⁵. Квінтесенцією газети було прихильне ставлення до польської влади: “У межах Польщі народ український, хоча до певної міри є обмежений у належних йому правах – має однак можливість під політичним поглядом вільно організуватися і мати свої погляди”⁵⁶.

Публікації “Досвітньої зорі”, як і рівненського “Дзвону”, відзначалися анти-більшовицькою риторикою. У передовій статті за 5 серпня 1924 р. було акценто-

⁴⁷ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (далі – СА MSW), К – 294, 1. IV. 1927; Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 25. – Арк. 327.

⁴⁸ Держархів Волинської обл. – Ф. 46. – Оп. 9-а. – Спр. 104. – Арк. 17.

⁴⁹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 105; Дзвін. – 1923. – 21 липня.

⁵⁰ Четвертий рік // Досвітня зоря. – 1927. – 14 червня.

⁵¹ Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. Павлюк, М. Мартинюк. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2005. – С. 386–387.

⁵² Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 25. – Арк. 246.

⁵³ Нова хрун’явська газета // Діло. – 1923. – 15 липня.

⁵⁴ Гореміка І. Українці чи “Русіни” / І. Гореміка // Досвітня зоря. – 1923. – 10 липня; Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси... – С. 7–8.

⁵⁵ Поважна кампанія // Досвітня зоря. – 1924. – 10 червня.

⁵⁶ Пору проснутись // Досвітня зоря. – 1924. – 5 серпня.

вано: «На землях українських, окупованих москалями, народ наш неодноразово повставав, щоб порвати кайдани... Московці насилали з півночі свої орди і казали: «Товариші, браття ваші з далекої півночі на остриях багнетів принесли вам волю!»⁵⁷.

Діячі ПУНС у сподіванні здобути підтримку населення акцентували на релігійних проблемах. У меморіалі до Міністерства віросповідань і народної освіти та митрополита Діонісія від 12 грудня 1926 р. ішлося про необхідність реорганізації Крем'янецької семінарії, «щоб усі предмети у семінарії, крім мови польської, як предмета обов'язкового, і полоністики, викладалися українською мовою; щоб мовою внутрішнього життя семінарії була українська мова; ... для уникнення всяких непорозумінь між вчителями – українцями і поляками і боротьби між ними та учнями домагаємося, аби всі вчителі були українцями і православними»⁵⁸. У зверненні до Міністерства віросповідань і народної освіти від 18 березня 1927 р. ЦК ПУНС вимагав позбавити церкву російських впливів і провести її українізацію⁵⁹.

Із орієнтацією на беззастережну підтримку польської влади І. Гореміка-Крупчинський активізував контакти з угрупованням «П'яст» («Polskie Stronnictwo Ludowe Piast»). Виступаючи на партійному зібранні у Володимирі 9 березня 1926 р., він адресував слова подяки присутнім польським послам за співпрацю з українським населенням, наголошуючи, що «український народ відійде від провідників, які закликають до боротьби з Польщею», а натомість підтримає «дорогу до згоди і співпраці з польським народом»⁶⁰.

У черговий раз обраний 18 квітня 1926 р. очільником ПУНС,⁶¹ І. Гореміка-Крупчинський після травневого перевороту висловив цілковиту підтримку Ю. Пілсудському⁶². ЦК ПУНС 10 липня 1926 р. звернувся з листом до польського прем'єр-міністра з проханням переглянути закони, які обмежували функціонування української освіти, скасувати утравізм, провести адміністративну та земельну реформи⁶³. І. Гореміка-Крупчинський вважав доконечно потрібним залучати до роботи в уряді українців, лояльно налаштованих до Польської держави⁶⁴.

Хоча серед діячів ПУНС було чимало емігрантів (Іван Волошин, Павло Григорович-Барський, Кузьма Іващенко, Михайло Душенко, Олексій Новицький та ін.⁶⁵), до проблем еміграції партійці зверталися побіжно. «Досвітня зоря» публікувала звернення «Громадяне!» із закликом відділу УЦК у Каліші допомогти інтернованим, адже «обов'язком нашим є не дати сим людям впасти в розпуку та не дати змарнуватися їхнім жінкам та дітям»⁶⁶. На сторінках видання друкували відомості про зібрану допомогу⁶⁷, проте віднайти інформацію про інші практичні дії на підтримку еміграції не вдалося.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Держархів Волинської обл. – Ф. 199. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 8–9 зв.

⁵⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – ААН). – Zespół 14. – Sygn. 988. – К. 34.

⁶⁰ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 17. – Арк. 225.

⁶¹ Там само. – Арк. 318.

⁶² Там само. – Спр. 21. – Арк. 24.

⁶³ Держархів Волинської обл. – Ф. 46. – Оп. 9-а. – Спр. 104. – Арк. 12.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 20. – Арк. 284.

⁶⁶ Громадяне! // Досвітня зоря. – 1924. – 25 березня.

⁶⁷ Досвітня зоря. – 1924. – 8 квітня; 1924. – 22 квітня.

Функціонування ПУНС, яке супроводжувалося постійними внутрішніми суперечностями⁶⁸, в листопаді 1925 р. завершилося розколом⁶⁹. Група Олександра Домбровського, діячів якої 21 січня 1926 р. було відрховано зі складу ЦК ПУНС⁷⁰, започаткувала нову організацію під назвою “Українське об’єднання” та розпочала зближення з “Українським народним союзом”⁷¹. Останній утворився в січні 1926 р. на І селянському конгресі у Станіславові на чолі з Северином Даниловичем⁷² і визнавав польську державність, декларував боротьбу за територіальну автономію для українського народу, впровадження української мови в урядах, самоврядуванні, проведення аграрної реформи на користь селян⁷³. “Українське об’єднання” планувало провести організаційні засідання у Володимирському повіті, проте вони не відбулися⁷⁴.

Попри гучні заяви, ПУНС не змогла налагодити чіткої організаційної роботи та здобути підтримку населення. Виявами її діяльності були періодичні зібрання нечисленних прихильників. Основним тереном діяльності партії залишався Володимирський повіт⁷⁵, частково її вплив охоплював Горохівський⁷⁶, Крем’янецький⁷⁷ і Ковельський повіти⁷⁸. Представники партії планували проведення організаційного з’їзду в Кобрині⁷⁹.

На V надзвичайній конференції ПУНС 14 червня 1927 р. у Володимирі йшлося про роботу партійних осередків, підготовку до місцевих виборів, обговорювали фінансовий стан “Досвітньої зорі”. Водночас на зборах звучали критичні зауваження щодо діяльності І. Гореміки-Крупчинського, лунали думки про невисоку популярність партії, нерезультативну організаційну роботу⁸⁰. Фінансові труднощі в партії обмірковували на засіданні ЦК ПУНС 4 листопада 1927 р. Зрештою втрата економічної підтримки влади призвела до поступового згортання роботи⁸¹, а згодом до зникнення цієї політичної сили. У звіті про суспільно-політичну ситуацію на початку 1928 р. було зазначено, що ПУНС “прихильників не має і на якусь значну підтримку розраховувати не може”⁸². Відтак, для ПУНС в діяльності, конформістській до польської влади, були притаманні внутрішні суперечності, організаційні проблеми, фінансові труднощі, що обмежувало її вплив і виводило на соціальний маргінес. У парламентських виборах 1928 р. ПУНС, як і УНП (с-с), участі не брала.

Отже, парламентські вибори 1922 р., що завершилися безперечною перемогою БНМ, сприяли формуванню нового політичного простору в регіоні. Від

⁶⁸ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 20. – Арк. 208.

⁶⁹ СА MSW. – К – 294, 1. IV. 1927; Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 25. – Арк. 327.

⁷⁰ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 21. – Арк. 10.

⁷¹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 189 зв.

⁷² Там само. – Спр. 21. – Арк. 10.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само. – Спр. 17. – Арк. 238.

⁷⁵ Там само. – Спр. 25. – Арк. 327; Спр. 22. – Арк. 219; СА MSW. – К – 294, 1. IV. 1927.

⁷⁶ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 21. – Арк. 178.

⁷⁷ Там само. – Спр. 27. – Арк. 44.

⁷⁸ Держархів Івано-Франківської обл. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 524. – Арк. 7.

⁷⁹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 17. – Арк. 318–319.

⁸⁰ Там само. – Спр. 25. – Арк. 246; 5-а Конференція (надзвичайна) ПУНС // Досвітня зоря. – 1927. – 1 липня.

⁸¹ Держархів Рівненської обл. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 28. – Арк. 173.

⁸² Там само. – Спр. 29. – Арк. 18.

Волинського воєводства до парламенту не потрапив жоден польський кандидат. Згодом воєвода Юзевський, аналізуючи вибори 1922 р., зробив висновок: “Волинські послі і сенатори становили однолітний антиурядовий фронт, і навіть антидержавний, різнилися вони лише внутрішніми відтінками”⁸³.

Українські політичні емігранти мали представництво в більшості новоутворених політичних партій, окремі з них ініціювали створення проурядових політичних сил, що розраховували на підтримку польської влади. Конформістські українські сили уособлювали у 20-х роках УНП(с-с) В. Оскілка та ПУНЄ І. Гореміки-Крупчинського. Названі партії були легальними, просистемними (провладними), локальними, зі слабкою внутрішньою структурою. Негативне ставлення місцевого населення Волинського воєводства до польської влади та незатребуваність угодовської ідеї продемонструвала поразка “українських конформістів” на виборах 1922 р. Після травневого перевороту українські політичні емігранти на Волині постали перед новим викликом – політикою “державної асиміляції” та пов’язаним із нею “експериментом” воєводи Генрика Юзевського.

Ruslana Davydiuk. Pro-government political activity of Ukrainian emigrants in Volyn Voivodeship in the first half of the 20-es of XX century

The scientific article describes preconditions of appearance of Ukrainian pro-governmental political parties in the Volyn Voivodeship initiated by political emigrants of Ukrainian People’s Republic in the first half of the 20-es of XX century. It analyzes their program principles, describes specific activities, shows their dependence on the Polish authorities, and proves unpopularity of the agreement idea among the local population of the region.

Key words: Ukrainian political emigration, pro-government activities, political party, Volyn Voivodeship, the Second Polish Republic.

⁸³ AAN. – Zespół 8. – Rkt. – 56. – Т. 8. – К. 36.